

TÜRKÇENİN ÖNCÜL EKLİLİĞİ VE TÜRKÇEDE ÖNCÜL EK TAŞIYAN YAPILAR

Halil İbrahim DELİCE*

ÖZET

Türkçe yapı itibariyle sondan eklemeli diller sınıfında yer alır. Sondan eklilikle de *gövde + ler + i + nin* örneğinde olduğu gibi eklerin anlamca bağlı olduğu sözcük kök ve gövdelerinin üzerine gelmesi kastedilir. Önden eklemelilik ise *sucsesful > un + sucseful* örneğinde olduğu gibi eklerin sözcük kök ve gövdelerinin hemen önüne gelmesi durumudur. Türkçede hiçbir durumda önden eklilik söz konusu değildir. Sadece *mos + mor* örneği ile listelenebilecek ilaveli tekrar öbekleri bu duruma benzerlik gösterse de bu öbeği meydana getiren ve ek diye algılanabilecek olan birinci biçimbirimler ek değil uydurma sözcüklerdir. Bu nedenle, önden eklilik örneği olarak gösterilemez. Ayrıca, Türkçede betimlenmemiş bir eklilik durumu söz konusudur. Bu durum da ilk bakışta sondan eklilik olarak düşünülebilir; ancak, yapı ve anlam farklılığı dikkate alındığında bazı eklerin eklendiği sözcüğün anlamına değil de eklendiği sözcükten sonra gelen sözcüğün anlamına etki ettiği görülmektedir. Yani ek, yapıca üzerine eklenen sözcüğün; anlamca ise *düş + e yazmak; sabah + a kadar* örneklerinde olduğu gibi sonraki sözcüğün eki sayılır. Türkçe sözdiziminde görülen bu iki değişik yapıdaki eklere, dilleri yapısal sınıflandırmada kullanılan betimleme açısından **öncül**; ekleri kendi içinde yapım, çekim gibi işlevsel nitelendirme açısından da **bütünleşik** adı verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Affix, sondan eklilik, önden eklilik, öncül ek, bütünleşik ek.

---

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ibrahimdelice@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

**PREFIXES IN TURKISH AND STRUCTURE
WHICH HAVE PREFIXES****ABSTRACT**

Turkish takes part in class of languages with suffix from the structure point of view. It is intended by suffix that affixes are added end of word bases and themes which the affixes depend upon them from meaning for example gövde + ler+ i+ nin. Prefix is the condition which affixes precede the word bases and themes. There is any prefix in Turkish grammar. Although added repetition heaps which could be listed with only example of mos+mor resemble this condition, first morphological units which produced these heaps and could be perceived as affix are made-up words, not affixes. Therefore it is not designated as example of prefix. Besides it is a question of condition of one affix which is not defined in Turkish. This condition is also thought as suffix firstly but when it is taken of consideration difference of structure and meaning, it is seen that some affixes effect meaning of the word which follows added word, not meaning of the word to which it is added. So it is accepted that affix belongs to word to which is added as structure, and word which followed the word to which it is added as meaning for instance düş + e yazmak; sabah + a kadar. These affixes which have two different structure in Turkish syntax are called as öncül affixes according to describing which is used in classification of languages from the structure point of view and are called as bütünleşik according to function of yapım eki and çekim eki when separate in their own constitution.

Key Words: suffix, sondan eklilik, önden eklilik, öncül ek, bütünleşik ek.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Dilbilim yapıtlarında, sistemleri itibariyle dünya dilleri sınıflandırılırken Türkçe, ekli ve sondan ekli bir dil olarak betimlenir.

Bu betimleme doğrudur; ancak, Türkçenin işleyiş -belki de işletiliş- sistemini tanımlamakta ve Türkçenin kök ile ek ilişkisini ortaya koymakta yetersiz kalmaktadır.

Bu yetersizlik, Türkçenin bu tanımlama dışında kalan iki farklı özelliği ile tamamlanarak giderilmelidir.

Türkçenin sistemini eksiksiz tanımlamaya yardımcı olacak birinci özellik, sözcüklerin türünün değiştirilmesi ve anlamının genişletilmesi için kullanılacak olan bazı eklerin değişim veya genişletme yapılacak olan sözcüğün üzerine değil de o sözcükten önceki sözcüğün üzerine gelmesidir; ki işte eklerin bu yapıda kullanılışı, Türkçe için kullanılan sondan eklilik tanımlamasına uymamaktadır.

Türsel değişimi veya anlamsal genişlemesi ek yoluyla sağlanacak olan sözcük için önceki sözcüğe ek getirmek, Türkçede iki farklı dilbilgisel yapı içinde görülmektedir.

Bu yapılardan birincisi, çekim edatı öbeği içinde ikinci birleşen olarak kullanılan birleşik çekim edatıdır. Bu yapı içinde tek başına genellikle zarf anlamlı olan sözcük veya zarf yerine kullanılan zarf öbeklerinden çekim edatı elde edebilmek için kullanılan ek, bu zarflardan önce gelen ismin veya isim görevinde kullanılan biçimbirimlerin üzerine gelir ve zarfla bütünleşerek zarf anlamlı sözcük veya öbeklerden çekim edatı oluşturur.

Örneğin, 'önce' zarf anlamlı sözcüğünden çekim edatı elde edebilmek için kullanılacak olan -DAn eki bu sözcükten önce kullanılan ismin üzerine getirilir; ancak, bu ekin işlevsel alanı, eklendiği sözcük değil; o sözcükten sonra gelecek olan 'önceki' sözcüğü olacaktır. Bu durumda, 'önce' sözcüğü ile -DAn ekinin birleşimiyle '-DAn önce' çekim edatı elde edilecektir.

Bu yapıda kullanılan -DAn eki için ne son ek ne de ön ek denebilir; zira bu ek, ne 'önce' sözcüğüyle ilişkili olmasına rağmen 'önce' sözcüğünün üzerine ne de 'önce' sözcüğünün hemen önüne gelmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Zarflardan veya zarf öbeklerinden çekim edatı oluşturmak için -Dan ekinin yanında bir de -A eki kullanılmaktadır.

-A ve -DAn ekleri kaynaklarda ayrılma ve kalma ekleri olarak çözümlenir; ki, bu yaklaşım, bu eklerin sözdizimine girmemiş hâldeki durumlarını karşılayabilir; ama, sözdizimine girdiğinde farklılaşan işlevini ifade edemez. Bu nedenle, bu yapıda kullanılan -A ve -DAn ekleri için yönelme ve ayrılma terimleri kullanılmamalıdır. Bunlara yapıca öncül işlevce bütünlük ek denmelidir.

Yine, -DAn ve -A ekiyle aynı yapıda görülen ve sadece zamirlerin üzerine gelen ancak işlevi farklı olan -In, -Un / -nIn, nUn biçimbirim birleştiricisi vardır; ki, kaynaklarda ilgi eki diye çözümlenmektedir. Bu, isim tamlaması veya ilgi öbeği kurmadığından ilgi eki; zarf veya zarf öbeklerinden de çekim edatı oluşturmadığı için öncül ek değildir. Zamirlerle çekim edatı arasında kullanılan ve tarih içinde bugünkünden farklı kullanımlarını gördüğümüz -In / -Nın biçimbirimleri için sesbilgisel değer taşıyan ilave hece terimini kullanmak kanımca doğru olacaktır.

Bu yapılardan ikincisi, asıl fiilden yardımcı fiil elde etmek için kullanılan eklerdir. 'Durmak' asıl fiilini cümlede yüklem olan fiile sürerlilik kip anlamını katmak için yardımcı fiile dönüştürmek amacıyla kullanılan -Ip eki bu asıl fiilin ne önüne ne de sonuna getirilir. Bu ek, bu fiilin birlikte kullanılacağı asıl fiilin üzerine getirilir ve örneğin 'bakıp durmak' yapısı elde edilir.

O hâlde, Türkçede zarf anlamlı sözcüklerden birleşik çekim edatı ve asıl fiillerden yardımcı fiil elde etmek için kullanılan ekler son ek veya ön ek değildir. Bu tip eklerin yapısını 'öncül ek', işlevini de 'bütünlük ek' terimleriyle karşılamak mümkündür. Bu doğrultuda da Türkçenin eklilik özelliği için "*Türkçe, sondan eklemeli ve öncül ekli bir dildir.*" tanımı yapılmalıdır.

Bu tip eklerle kurulan dilbilgisel yapılar şu şekilde sınıflandırılabilir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

1. Zarf ve Zarf Öbeklerinden Birleşik Çekim Edatı Oluşturan Öncül Ekler ve Kullanım Biçimleri

Çekim edatı öbeği içinde birinci birleşenle ikinci birleşen arasında kullanılan ekler, geleneksel dilbilgisinde cümle içindeki işlevine bakılmadan adlandırılmaktadır. Bu adlandırmalara göre de "1. Yalın hâldeki kelimelerden sonra kullanılanlar: (**gibi**: *Melekler gibi saf ve temiz bir insan. ...*). 2. İlgi hâli eki almış kelimelerden sonra kullanılanlar: (**gibi**: *Benim gibi davranmaya çalışma! ...*). 3. Yükleme hâli eki almış kelimelerden sonra kullanılanlar: (**geçe**: *Saat onu beş geçe gelecekler.*). 4. Yönelme hâli eki almış kelimelerden sonra kullanılanlar: (**benzer**: *Buna benzer olaylarda soğukkanlı olmak gerek. ...*). 5. Ayrılma hâli eki almış kelimelerden sonra kullanılanlar: (**artık**: *Bundan artık can sağlığı. ...*). 6. Vasıta hâli eki almış kelimelerden sonra kullanılanlar: (**beraber**: *Benimle beraber yemek yer misin? ...*). 7. İyelik eki almış kelimelerden sonra kullanılanlar (**için**: *Derslerini sevmeyi için başarılı olamıyor. ...*) (Toparlı 1999: 433 - 434) şeklinde tasnif edilmektedir.

Leyla Karahan, bu yapıların sözdizimi içindeki durumlarını daha önceki araştırmalara dayalı olarak değerlendirdikten sonra bu yapılarla ilgili şu kanaate varır: "Sonuç olarak; -DAn sonra ve -DAn önce yapısı içindeki sonra ve önce kelimeleri, zaman, yer, sıra anlamlarını korudukları, isimlerle aralarına pekiştirici kullanılabildikleri örneklerde birer zarftır. Zarf olarak kullanıldıkları örneklerde ortaya çıkan yapı ise nitelik isimleriyle yapılan ondan güzel, senden çalışkan, bizden neşeli gibi kelime gruplarından hiç farklı değildir. Gerek bu gruplar, gerekse senden sonra, benden önce vb. gruplar bir uzlaşma grubudur." (Karahan 2007: 47).

Girişte açıklandığı gibi sözcük ve sözcük öbeklerine çekim edatı işlevlerini yükleyebilmek için iki tür edat kullanılmaktadır: Basit ve birleşik. Basit edatlarla sözcük veya sözcük öbekleri arasında kullanılan sesler, içerdiği sesler açısından var olan ekler benzese de sesbilgisel işlevli olduğu için kaynaştırıcı; birleşik çekim edatı oluşturan -A ve -DAn ekleri ise zarf veya zarf öbeklerini edata dönüştürdüğü için yönelme ve ayrılma eki olarak betimlenemeyecek eklerdir.

Netice olarak, isim, zamir veya bunların yerine kullanılan sözcük öbekleri ile donmuş edatlar arasında kullanılan ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Türkçede var olan eklerle benzeşenleri ilave ses; zarf ve zarf öbeklerini edata dönüştüren -A ve -DAn eklerine de yapıcı öncül; işlevce bütünleşik ek denmelidir.

Bu tip ekler ve kullanılış şekilleri şöyle gösterilebilir:

1.1. -A

-a dair

İki kavram arasında aitlik, ilgili olma gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

"[*Yeni icatların hepsi | ne dair*] Kur'an'da ve daha başka din kitaplarında işaretler bulmak huyundan da vazgeçemez." (R. N. Güntekin).

-a değin

İki kavram arasında bitiş noktasını vurgulayan yer ve zaman ilgisi kurmaya yarar:

"Yaşamı boyunca Tanrının kendisine adadığı 98 Kızılderiliyi öldürmüştür. [*Yıl sonu | na değin*] bu sayıyı yüze çıkaracağını umarken İsa'nın kollarında ölümsüzlük uykusuna dalmıştır." (A. Sunay).

-a dek

-A dek birleşik çekim edatında olduğu gibi iki kavram arasında bitiş noktasıyla yer ve zaman ilgisi kurmaya yarar:

"Yıkılan o saltanatlar üzerinde bir kandil gibi artık [*sonsuzluğ | a dek*] bekçi kalacaktı." (R. E. Ünaydın).

-a doğru

İki kavram arasında belli bir yer ve zaman dilimine yönelme ifade eden yer ve zaman ilgisi kurmaya yarar:

"Ağaçlardan, [*karanlığın beri tarafı | na doğru*] bir nehir akışı var." (S. F. Abasıyanık).

-a göre

İki kavram arasında sebep, kişi, durum veya bir fikre uygun olma gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

"Merdivenleri, masaları gayet hantal, battal şeyler. Bodrumun ışığını da [*bu | na göre*] düzenlemişler." (B. R. Eyuboğlu).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-a kadar

İki kavram arasında bitiş noktasını vurgulayan yer ve zaman ilgisi kurmaya yarar:

“O gece [sabah|**a kadar**] hiçbir ses, onların mukaddes uykularını rencide etmedi.” (M. Ş. Esendal).

-a karşı

İki kavram arasında neden, ters yön ve karşıtlık benzeri anlam ilgileri kurmaya yarar:

“[Bizans'|**a karşı**] devamlı muharebeler, Bulgarlığın büyümesine ve esaslanmasına yardım etti.” (F. R. Atay).

-a rağmen

İki kavram arasında karşıtlık, zıtlık ve beklenmezlik gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

“[Bu vadideki kaşarlanmış idmanları|**na rağmen**] onları da ara sıra atlatanlar bulunur.” (H. R. Gürpınar).

1.2. -DAn**-den başka**

İki kavram arasında bir farklılık ile ayrılma, başkalaşma, ayırıştırma, önceleme gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

“Sadece [kasabanın adam çekiştirmesi|**nden başka**] bir şey bilmeyen seviyesiz ve rükiş kadınlarını tenkit ediyordu.” (R. N. Güntekin).

-den beri

İki kavram arasında başlama noktasından hareketle zaman ilgisi kurmaya yarar:

“Zira [muharebe|**den beri**] seyyar karyolanı hiç bırakmadım.” (Y. K. Karaosmanoğlu).

-den dolayı

İki kavram arasında zorunlu bir sebebe bağlı olma ilgisi kurmaya yarar:

“[Yaşının ilerlemesin|**den dolayı**] mahalle tulumbacılığı reisliğinden çekilmiş.” (H. R. Gürpınar).

Turkish Studies

-den evvel

İki kavram arasında bilinen bir olayın öncesini işaret etmeye dayalı zaman ilgisi kurmaya yarar:

*“Müşkül budur ki [ölme | **den evvel**] ötür kişi.”* (Y. K. Beyatlı).

-den içeri

İki kavram arasında “-den öte ve -den gayrı” edatları gibi önceleme, ayırıştırma, özel değer yükleme gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

*“Severim ben seni [can | **dan içeri**] / Yolum vardır bu [erkan | **dan içeri**] / ... / Hakikat meyvası [a | **dan içeri**] / ... / Bir ben vardır bende, [ben | **den içeri**] / ... / Süleyman var [Süleyman | **dan içeri**] / ... / Kiminin maksudu [bu | **ndan içeri**] / ... / Ne şirin derd bu [derman | **dan içeri**] / ... / Kapunda bir kuldur [sen | **den içeri**]”* (Y. Emre)

-den gayrı

İki kavram arasında bir farklılık ile ayrılma, başkalaşma, ayırıştırma, önceleme gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

*“Bana dediler ki: 'Ey bilge kişi! Bilginle, insanlar arasında gece parlayan ay gibisin!' Onlara; 'Ne olur beni böylesi şeylerden esirgeyin! [Bahtın yazgısı | **ndan gayrı**] hiçbir bilim yoktur!' dedim.”* (Binbir Gece Masalları).

-den itibaren

İki kavram arasında başlama noktasından hareketle zaman ilgisi kurmaya yarar:

*“Bunun içindir ki Faik Bey, pazartesi günleri [öğle yemeği | **nden itibaren**] konakta bulunur ve ziyaretçilere, ev sahipleriyle birlikte intizar (beklemek) ederdi. Bu pazartesi de öyle oldu.”* (Y. K. Karaosmanoğlu).

-den önce

İki kavram arasında bilinen bir olayın öncesini işaret etmeye dayalı zaman, ayırıştırma ve sınırlandırma gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

*“Meddahlıkla [kendi | **nden önce**] gelenleri geçmiş bir adam olarak tanınmıştır.”* (M. Ş. Esendal).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-den öte

İki kavram arasında başlangıç noktasını gösterip sonrasına işaret etmeye dayalı zaman, ayırıştırma, sınırlandırma ve önceleme gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

“*[Hepsi | **nden öte**] neden birbirlerini tanımalarına, arkadaşlık etmelerine engel oluyoruz.*” (İ. Ongun).

-den ötürü

İki kavram arasında zorunlu bir sebebe bağlı olma ilgisi kurmaya yarar:

“*Sonunda biz bu [hareketimiz | **den ötürü**] on bir ay hapse mahkûm olduk.*” (S. F. Abasıyanık).

-den özge

İki kavram arasında bir farklılık ile ayrılma, başkalaşma, ayırıştırma, önceleme gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

“*Güzel sever diye isnat ederler / Benim [hak | **tan özge**] sevdiğim mi var?*” (Karacaoğlan).

-den sonra

İki kavram arasında bilinen bir olayın başlama noktasından hareketle o olayın sonrasını işaret etmeye dayalı zaman ilgisi kurmaya yarar:

“*[O gece | **den sonra**] çenesi biraz yana çarpıldı. Dili belli belirsiz peltekleşti.*” (R. N. Güntekin).

-den yana

İki kavram arasında bilinen bir yere doğru anlamında yer, yön, katılma, yanında yer alma gibi anlam ilgileri kurmaya yarar:

“*Yüzünü [ben | **den yana**] döndürmesini bekledim.*” (S. F. Abasıyanık).

2. Asıl Fiillerden Yardımcı Fiil Oluşturan Öncül Ekler ve Kullanım Biçimleri

Bu tip yapılar geleneksel dilbilgisinde ‘birleşik fiil’ terimiyle karşlanır ve ‘bir fiil ile yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller’ adı ile diğer birleşik fiillerden ayrılmaktadır (Karahan 1993: 36).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Genellikle iki fiil arasındaki ekler zarf-fiil eki olarak düşünülür (Karahan 1994: 114).

Asıl fiile gelen -A eki, istek kipi eki olarak da zikredilir (Bilgegil 1984: 280 - 283).

Asıl fiile gelen -A, -I ve -U ünlüleri için bağlama ünlüsü olduğu belirtilir. (İlhan 2001: 177 - 183).

Asıl fiile gelen isim-fiillerden hareketle bu yapıdaki eklerin tamamını esas alarak bu şekildeki fiil öbekleri, (birleşik fiiller) 'Fiilimsi + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller' şeklinde de adlandırılır (Akbaba 2007: 83).

Zeynep Korkmaz, bu tür fiilleri iki gruba ayırarak inceler. Birinci gruba karmaşık fiil adını verdikten sonra bunları sıfat-fiillerin ol- yardımcı fiili ile birleşmesi sonucunda oluştuğunu kabul eder. İkinci gruba tasvir fiilleri adını verdikten sonra bunları zarf-fiillerin bil-, ver-, dur-, yaz-, gel-, gör-, kal- fiilleri ile birleşmesi sonucu oluştuğunu kabul eder (Korkmaz 2003: 151-152).

Bütün bu yapıların Türkçenin kip zenginliği olduğunu ve yeniden adlandırarak Türkçedeki fiil çekimlerinin yeniden tablolandırılması gerektiğini savunan Gürer Gülsevin, bu yapıları İngilizce kiplerle karşılaştırır ve görüşünü karşılaştırmalı dilbilgisi metoduyla destekler (2000: 215 - 224).

Bu yazıda ise [asıl fiil / yardımcı fiil] yapısında asıl fiile ulanmış olarak kullanılan eklerin hepsi, ikinci fiili yardımcı fiile dönüştüren ve bu dönüşümü sağlarken de asıl fiile, yardımcı fiile dönüştürdüğü fiille birlikte çeşitli kip anlamları katan öncül ve bütünleşik ekler olarak değerlendirilecektir.

-miş bulun-, -AcAk ol- / -AcAk gibi ol-, -(I)p dur-, -Iver-, -Ayaz-, -Akal- gibi [bütünleşik ek + fiil = yardımcı fiil] yapısında kullanılan ekler ve kullanılış şekilleri -tespit edilebildiği kadarıyla- şöyle gösterilebilir:

2.1. -A

-A bil-

"Acaba bu gece limanda tek demirle [yat|**abilecek**] miyim? Yoksa karamusal mı yapalım?" (Halikarnas Balıkçısı).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-A dur-

"Onlar beni kapana koyacaklarını [san | **adursunlar**]." (R. H. Karay).

-A gel-

"... padişahlardan birinin torunu çıkageldi, yarı ümmi bir adamla cerre çıkmıştı." (R. H. Karay).

-A kal-

Birlikte fiil öbeği kurduğu asıl fiile, öncülü olan -A kipliği ile birlikte, süreklilik kip anlamı katmak için kullanılır:

"Neferin arkasından uzun uzun [bak | **akaldı**]." (P. Safa).

-A yaz-

Birlikte fiil öbeği kurduğu asıl fiile, öncülü olan -A kipliği ile birlikte, yaklaşma, gerçekleşme durumuna gelme gibi kip anlamı katmak için kullanılır:

"Kalbim beni öyle sıkıştırdı; ki, [öl | **eyazdım**]."

2.2. -AcAk**-AcAk ol-**

Asıl fiile eylemi gerçekleştirmeye çok yaklaşma ama gerçekleştiremememe anlam ilgisi katan kip şeklini oluşturur. Bazen öncül ek ile yardımcı fiile dönüştürülecek olan ekin arasına benzerlik edatı 'gibi'nin girdiği de görülür.

"Böyle söyler de sonra yemek biraz azca çıkarsa yahut pek düzgün olmasa aşçıya [çat | **acak gibi olur**]." (M. Ş. Esendal).

"Bir derkenar [yaz | **acak oldu**], ancak ona da karar veremedi." (M. Ş. Esendal).

2.3. -DI/ -DU

Bu ek üzerine şahıs eklerini de alabilir. (x) bu değişken şahıs eklerini göstermektedir.

-di(x) dur-

"Her yeni binaya naklinde ihtimamla [taşın | **dı durdu**]." (H. F. Ozansoy).

"Herife bir tokat yahut bir yumruk yerleştiremediğine bile

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

[yan | **di durdu**]." -P. Safa.

"Bu fikrimi ittihatçı arka daşlarım [söyle | **dim durdum**], fakat anlatamadım." (F. R. Atay).

-dI(x) kal-

"Batalıklarda birçok hayvan [yığıl | **di kaldı**]." -Ö. Seyfettin.

2.4. -mİş / -mUş

-mİş / mUş ol-

Asıl fiile eylemi gerçekleştirmeye çok yaklaşma ama gerçekleştirememek, bir eylemi gerçekleştirenin o eylemi mevcut şartları zorlayarak gerçekleştirdiğini belirtmek ve ihtimale dayalı varsayım üretmek gibi anlam ilgileri katan kip şeklini oluşturur. Bazen öncül ek ile yardımcı fiile dönüştürülecek olan ekin arasına benzerlik edatı 'gibi'nin girdiği de görülür.

"Kendisi de her fırsat düştükçe bunlarla yan yana harp ettiğini söylerken âdeta kalbi ağzına [gel | **miş gibi olurdu**]." (Y. K. Karaosmanoğlu).

"Size ne kadar cömert [davran | **miş olduğunu**] kendiniz de biliyorsunuz." (H. E. Adıvar).

"Mehtap alemiyle bütün Boğaziçi'nin çalkanmasına rağmen bu gecenin bir saz gecesi olacağını mutlaka herkes [işit | **miş olamazdı**]." (A. Ş. Hisar).

2.5. -İp / -Up

-İp / Up dur-

Birlikte fiil öbeği kurduğu asıl fiile, süreklilik, yineleme gibi kip anlamı katmak için kullanılır:

"Bir şeye canı sıkıldığı vakit elini ensesine atar, saçının örgülerini yakalayarak [çekiştir | **ip duruyordu**]." (R. N. Güntekin).

"Tespiliyle galiba bir mahalle halkını [efsunla | **yıp duruyor**]." (H. R. Gürpınar).

2.6. -I / -U

-I / U ver-

Birlikte fiil öbeği kurduğu asıl fiile, hızlılık, beklenmezlik, pişmanlık, birdenbirelik gibi kip anlamları katmak için kullanılır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

"Çıplak bir alan, çevre okulları öğrencilerinin eliyle ektiği bin çam fidanı ile [şenlen | *iverdi*]." (H. Taner).

2.7. -mAyA

-mAyA başla-

Anlamca bir parçası olduğu fille beraber asıl fiile kılış açısından başlama zaman anlamı katmaya yarar:

"Dişlerinin arasından ıslık gibi acayip sesler [çıkar | *maya başladılar*]." (R. N. Güntekin).

-mAyA dur-

Anlamca bir parçası olduğu fille beraber asıl fiile kılış açısından başlama zaman anlamı katmaya yarar:

"Babam, avluda kan ter içinde eşeğin semerini [onar | *maya durmuştu*]." (R. Özdenören).

Sonuç

- Türkçede sondan eklilik dışında birleşik çekim edatından yapılan çekim edatı öbeği ve asıl fiil + yardımcı fiil yapısında oluşan fiil öbeği içinde görülen bir ek türü daha vardır; ki bu, genel dilbilim içinde adlandırılmamış bir ek türüdür. Bu ek türü eklendiği sözcüğün türünü değil de kendinden sonra gelen sözcüğün türünü değiştirmektedir. Bundan dolayı, bu tür eklere öncül ek denmelidir.

- Bu ek türü de dikkate alınarak Türçenin eklemeli dil olma özelliği doğrultusunda tanımı "Türkçe sondan eklemeli ve öncül ekli bir dildir." şeklinde yapılmalıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

KAYNAKÇA

- AKBABA (2007), Dilek Ergöner; "Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller", *Dil Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Güz.
- BİLGEGİL (1984), M. Kaya; *Türkçe Dilbilgisi*, Dergah Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- GÜLSEVİN (2000), Gürer; "Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı BELLETEN*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- İLHAN (2001), Nadir; "Birleşik Fiil Kuruluşunda A/I/U Ünlüleri", *Türk Dili*, S. 596, Ağustos.
- KARAHAN (1993), Leylâ; *Türkçede Söz Dizimi -Cümle Tahlilleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARAHAN (1994), Leylâ; *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf Yusuf u Züleyhâ*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAHAN (2007), Leylâ; "Sonra, Önce kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu" *Dil Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Güz.
- KORKMAZ (2003), Zeynep; *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOPARLI (1999), Recep; "Son Çekim Edatları", *Türk Gramerinin Sorunları II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*